

Bali op de Veluwe

Open Monumentendag

Kunst op de bodem van de Zuiderzee

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Historie, het fundament voor onze toekomst (Susan Wijngaard)	3
Prikbord	4
Agenda	5
De eerste dagen na de bevrijding (Anita Raaphorst)	6
Bali op de Veluwe (Theo Bakker)	10
Klein van omvang, groot van betekenis (Anne Wipkink-Bakker en Henk Bosch)	14
Volop activiteiten tijdens Open Monumentendag (Jan Ruijne)	17
Werkgroep 'Behoud Erfgoed'	19
Kunst op de bodem van de Zuiderzee (Anita Raaphorst) ...	20

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

Het is mooi en zonnig weer in augustus en het is ook vakantietijd. Eigenlijk wil je dan rustig aan doen. Toch heeft de redactie weer voor een goed gevuld kwartaalblad gezorgd, want er is altijd veel te vertellen over de geschiedenis van Harderwijk en Hierden en er is veel te doen in onze vereniging. De voorzitter refereert er ook aan in haar voorwoord.

De redactie heeft een nieuw lid: Willem Rademaker. Elders in dit Vittepraetje stelt hij zichzelf voor.

Op de Prikbordpagina's ziet u enkele berichten en natuurlijk de agenda. Vooral 16 september is een datum om in de agenda te zetten. Ook is er een vrijwilligersbijeenkomst gepland.

Anita Raaphorst heeft een artikel geschreven naar aanleiding van dagboeken van ds. J.W. van den Bosch. De dagboeken van deze dominee van de Plantagekerk bevatten ooggetuigenissen uit 1945, van net na de Tweede Wereldoorlog.

Kent u Gerrit van Baren? Hij was een slimme ondernemer uit Harderwijk in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw. Het is zeker de moeite waard om de anekdotes over hem, die Theo Bakker over hem heeft opgeschreven, te lezen.

Misschien herinnert u zich nog dat in de Hondegatstraat een hoedenzaak was. Die zaak was van de Gez. Wipkink en enkele familieleden van de gezusters hebben er een verhaal over geschreven.

Verder vindt u artikelen over de excursie naar de kunst in de polder en de komende Open Monumentendag.

In haar voorwoord heeft de voorzitter het over het behoud van erfgoed in Harderwijk. Een verslag van de werkgroep 'Behoud Erfgoed' vindt u ook in dit Vittepraetje

Denkt u een bijdrage te kunnen leveren aan het Vittepraetje? De redactie is altijd blij met artikelen. Met maximaal 2000 woorden en een paar begeleidende afbeeldingen hebben we dan een mooi artikel van ongeveer 4 pagina's. Informatie voor een artikel kunt u vinden in het Historisch Kenniscentrum.

BESTUUR:
Voorzitter:
Susan Wijngaard
tel: 06-51681918
Secretaris:
Roeland Geertzen
secretaris@herderewich.nl
tel: 06-81436684
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Willem van Sonnen (Vischpoort)
Sophie van Steenderen
Anita Raaphorst

ERELEDEN:
Karel Uttien
Joop Kooiman
Matty Moggré

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne,
Willem Rademaker

VERSPREIDINGSTEAM:
Wilem van Sonnen
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-44050339
Ben Companjen, Jeroen Visser

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Straatnaamgeving:
Govert van der Boom
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uttien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Behoud Erfgoed:
Matty Moggré
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Jeroen Visser
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

BIBLIOTHEEK,
HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeesters Vischpoort:
Willem van Sonnen tel: 06-44050339
Jeroen Visser
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het viereen
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is op 26 oktober 2025

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD

Plantagekerk (foto: Jan Ruijne)

tekst **Susan Wijngaard**

Historie, het fundament voor onze toekomst

Je hebt weer een nieuw Vittepraetje in handen, en dit keer zitten er twee extra's bij: een pamflet dat we als vereniging onlangs naar alle politieke partijen in Harderwijk hebben gestuurd, én het nieuwe Jaarboek.

Waarom dat pamflet? In maart volgend jaar zijn er gemeenteraadsverkiezingen en op dit moment worden de verkiezingsprogramma's geschreven. Een goed moment dus om aandacht te vragen voor wat ons als historische vereniging aan het hart gaat: het behoud van ons erfgoed. Het pamflet is opgesteld door onze Commissie 'Behoud Erfgoed', een actieve groep binnen Herderewich waar we met recht trots op mogen zijn. Verderop in dit nummer lees je meer over hun werk.

In het pamflet doen we een duidelijke oproep aan de lokale politiek: maak serieus werk van erfgoedbeleid. We hebben vijf speerpunten benoemd, waaronder een paar pijnpunten waarvoor we extra aandacht vragen in de komende bestuursperiode. Vaak wordt de historie gezien als een gegeven: 'dat is er toch al', maar als je historie geen topprioriteit geeft, zwakt het langzaam maar

zeker af. Veranker het erfgoed in het gemeentelijk beleid, zorg goed voor het fundament, voor onze toekomst – dat is de kern van onze boodschap.

Dan het nieuwe Jaarboek! Daarin vind je niet alleen de kroniek van 2024, maar ook het verhaal over het koloniale verleden in Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea. Persoonlijke verhalen die een stukje van onze geschiedenis zichtbaar maken.

De Open Monumentendagen komen er ook weer aan. De commissie binnen Herderewich die dit organiseert heeft een prachtig en extra uitgebreid programma samengesteld. Er is dit jaar veel te zien, te doen én te beleven – mis het niet!

En noteer alvast dinsdag 16 september in je agenda, want dan organiseren we een Historisch Café. We kunnen de tijd niet stilzetten – Harderwijk blijft in beweging – zo is er veel te doen rondom de toekomst van het Dolfinarium. Hoewel wij daar als vereniging geen invloed op hebben, willen we wel graag samen vooruitkijken. Er is een uitgebreide visie met een plan door Niek Heijboer en Frits Kroese opgesteld. Wij hebben de heren gevraagd het plan toe te lichten en daarbij iedereen uit te dagen hierover mee te praten in een Historisch Café, de details vind je in de agenda.

Veel leesplezier gewenst en hopelijk tot ziens tijdens de Open Monumentendagen of bij het Historisch Café!

Wij verwelkomen nieuwe leden

In de afgelopen maanden zijn er weer enkele nieuwe leden bijgekomen en deze keer zijn het alleen mannen: F. Hop, E. Hamstra, R. van Putten en G. Greve, allemaal woonachtig in Harderwijk. Allen hartelijk welkom in onze vereniging.

Nieuw boek

'De Latijnse school, het Fraterhuis en de Illustrerende school in Harderwijk' Over de Academie, de Gelderse Universiteit (1648-1811), zijn in de loop der jaren enige uitgebreide publicaties verschenen. Over het (hoger) onderwijs in de middeleeuwen en de periode tot 1648 is het aantal publicaties beperkt en minder toegankelijk. Met het boekje 'De Latijnse

school, het Fraterhuis en de Illustrerende school in Harderwijk' wil ik het onderwijs in die periode aan meer belangstellende lezers bekend maken. Het boekje beslaat bijna 80 pagina's, inclusief noten en literatuurlijst. Het is telefonisch (0341-426847) of per e-mail (h.degroot8@caiway.nl) te bestellen en kost € 7,50. U kunt het bedrag ook overmaken op rekeningnummer NL58 INGB 0003 9009 95, t.n.v. J.W.H. Wetzels, onder vermelding van uw adres (bij omschrijving). Het boekje wordt dan op het vermelde adres bezorgd.

John Wetzels

Aanwinst in Historisch Kenniscentrum

Op 17 mei 2025 is door mw. Anne Wipkink-Bakker en Henk Bosch het boekje 'Royaal en sociaal' overhandigd aan Ed van der Heijden, voorzitter van het Historisch Kenniscentrum Harderwijk. Dit boekje vertelt het verhaal van de Harderwijkse familie Wipkink-Stamhuis, vóór, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Elders in dit Vittepraetje leest u een artikel over de hoedenzaak van de gezusters Wipkink in de Hondegatstraat.

Even voorstellen:

Willem Rademaker - geboren in Woerden, opgegroeid in Amsterdam Oud-West. Heb nog steeds wel wat van die mentaliteit, direct en soms wat assertief en uiteraard Ajax. Ik heb de eerste 25 jaar van mijn werkbare leven doorgebracht in het bedrijfsleven (ICT). Laatste 10 jaar als mede eigenaar van een ICT-bedrijf. Nadat dit succesvol van de hand was gedaan besloot ik om van mijn hobby geschiedenis mijn vak te maken en heb ik op de Hogeschool Utrecht mijn lesbevoegdheid Geschiedenis en Staatsinrichting behaald. Specialiteit 20^e eeuw, met name het Interbellum. Ook ben ik toen naar Hierden verhuisd en heb ook nog mijn bevoegdheid voor Maatschappijleer behaald. Na 18 jaar werkzaam te zijn geweest als docent Geschiedenis en Maatschappijleer ben ik in 2023 met pensioen gegaan. Inmiddels woon ik nu al weer 6 jaar in de oude binnenstad van Harderwijk in de Blokhuisbuurt. Mijn hobby's zijn uiteraard geschiedenis, fotografie en zingen in het Hierdense mannenkoor 'De Tippeangers'.

agenda

Zondag 13 april t/m

zondag 21 september 2025

Stadsmuseum Harderwijk,
Donkerstraat 4:

tentoonstelling van schilder Egbert Modderman. Hij maakt figuratieve schilderijen met een dramatische insteek met thematiek uit de bijbel.

Zie www.stadsmuseum-harderwijk.nl

Zaterdag 13 en

zondag 14 september 2025

Open Monumentendagen 2025.

Het thema van dit jaar is: ERFGOED & ARCHITECTUUR: "Gebouwd om te blijven".

Zie elders in dit Vittepraetje.

Dinsdag 16 september 2025

MFC De Kiekmure, Tesselschadelaan 1: 'Historisch Café' met lezing 'Ontwikkelkans en metamorfose Dolfinariumeiland in historisch perspectief' door groenarchitect Niek Heijboer en stedenbouwkundige Frits Kroeze.

Inloop 19.00 uur,

Aanvang lezing 19.30 uur.

Zie toelichting.

Vrijdag 3 oktober 2025

Centrum De Zin, Stationslaan 32:

Vrijwilligersavond Herderewich.

De uitnodiging voor de vrijwilligers volgt later.

Dinsdag 7 oktober t/m

maandag 30 maart 2026

Stadsmuseum Harderwijk,
Donkerstraat 4:

tentoonstelling van Petra Urban, rechtbanktekenaar.

Zie toelichting en

www.stadsmuseum-harderwijk.nl

Petra Urban - Rechtbanktekenaar

Petra Urban is rechtbanktekenaar. In deze bijzondere tentoonstelling leggen we de nadruk op zowel het journalistieke aspect van haar werk als de connectie met de beeldende kunst. Het journalistieke aspect gaat uit van objectieve en neutrale verslaggeving. Maar er zit ook een kunstzinnig aspect van dit beroep in het werk van Urban. Bezoekers aan de tentoonstelling maken nader kennis met het werk van Urban. Ook leren zij over het vak van rechtbanktekenaar en de historie.

foto: Corné Sparidaens

'Ontwikkelkans en metamorfose Dolfinariumeiland in historisch perspectief'

Iedereen is uitgenodigd om deel te nemen aan een 'Historisch Café'. Praat mee en geef je mening over een plan dat gemaakt is voor de toekomstige inrichting van het Dolfinariumeiland en de directe omgeving. Groenarchitect Niek Heijboer en stedenbouwkundige Frits Kroeze hebben een visie en een plan ontwikkeld rond dit gebied. Zij zijn door Herderewich uitgenodigd hun ideeën rond dit project toe te lichten en daarna in gesprek te gaan met de aanwezigen. Kom meepraten over dit onderwerp!

tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje

Uit de dagboeken van dominee J.W. van den Bosch (Plantagekerk)

De eerste dagen na de bevrijding

Dagboekjes waarin de eerste dagen na de Tweede Wereldoorlog beschreven zijn? Dat is een kostbare vondst! Eén van de kleinkinderen van dominee Van den Bosch vond de boekjes tussen zijn papieren. De dagboekjes werden getranscribeerd en ter beschikking gesteld aan belanghebbende organisaties. Herderewich is er daar een van. In dit jaar, waarin 80 jaar bevrijding wordt gevierd, is het waardevol om via persoonlijke notities een inkijkje te krijgen in het Harderwijkse leven net na het einde van de oorlog.

WIE WAS DOMINEE VAN DEN BOSCH?

Johannes Willem van den Bosch (hier verder Willem genoemd) werd op 9 september 1882 in Den Haag geboren, in een gezin met negen kinderen. Zijn vader had op de Grote Markt in Den Haag een meubelzaak. Na de mulo ging Willem in 1896 naar het gymnasium om vervolgens theologie te gaan studeren in Amsterdam. Hij beheerste zowel klassieke talen zoals Latijn, Grieks en Hebreeuws als moderne talen, te weten Frans, Engels, Duits en Hon-

gaars. Hij had een brede interesse en volgde het wereldgebeuren nauwgezet.

In 1907 trouwde Willem met Jeannette Stam. Zij kregen vijf kinderen: Jan, Ties, Annie, Dieuwier en Nettie. Het gezin woonde in verschillende huizen aan de Stationslaan, als eerste op nummer 135. De kleinkinderen die de dagboekjes vonden zijn Jeannette Hamerling-Klaver en Wijnand Klaver, beiden kinderen van Annie. Een dochter van Nettie, Jeannette Smulders-van Lonkhuyzen genaamd, werkt met haar vriend Bert Veldstra ook mee aan het project 'dagboekjes van opa'.

HARDERWIJK

Willem werd predikant en stond eerst in Noord-Scharwoude, toen in Culemborg om vervolgens naar de gereformeerde kerk aan de Smeepoortstraat in Harderwijk te gaan. Op 28 november 1915 werd hij daar in het ambt bevestigd.

Willem was maatschappelijk zeer actief, hij bekleedde diverse bestuursfuncties. Hij heeft in het bijzonder bijgedragen aan de oprichting van het Christelijk Lyceum. Hij werd daar eerst secretaris, maar al snel ook leraar godsdienst en Hebreeuws. Dit leraarschap vervulde hij 20 jaar. Op 14 september 1947 ging Willem met emeritaat.

Ds. Van den Bosch als predikant in de Plantagekerk

Trouwfoto Willem van den Bosch en Jeannette Stam, 1907

Tijdens zijn predikantschap in Harderwijk promoveerde hij aan de Vrije Universiteit in Amsterdam tot doctor in de theologie. Dominee Van den Bosch overleed op 3 december 1952, zijn vrouw Jeannette stierf op 24 juni 1959 te Ermelo. Beiden zijn begraven op begraafplaats Oostergaarde.

DAGBOEKJES

De vier dagboekjes van Willem van den Bosch beschrijven de gebeurtenissen van 18 april tot en met 31 oktober 1945. Willem begint stevast de dag met het beschrijven van de weersomstandigheden. Zo vermeldt hij dat er op zondag 13 mei een geweldige zandstorm woedt. Elke dag wandelt hij door de stad, vaak op weg naar mensen die hij gaat bezoeken. Hij spreekt dan verschillende stadgenoten, maar ook Canadezen. Deze gesprekken geven hem veel informatie. Ook volgt hij de ontwikkelingen in het westen van het land dat nog niet bevrijd is; in Amsterdam woont zoon Jan en in Voorburg woont Willems vader. Zoon Ties woont in Breda. Bovendien is het in het huis van Jeannette en Willem een zoete inval van bezoekers, die weer brieven meebrengen van of meenemen voor anderen. Kortom: Willem is een goed geïnformeerd man. Hieronder volgt een selectie van de onderwerpen waarover hij schrijft, opgeschreven in het Nederlands van die tijd.

Willem van den Bosch was dominee met een sterk

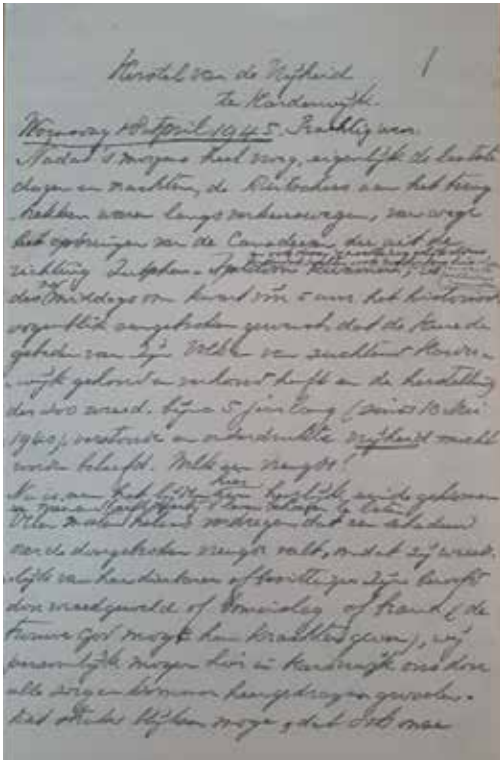
Ds. Van den Bosch legt de eerste steen van de Plantagekerk, 20 oktober 1932. De kerk aan de Smeepoortstraat was door brand verwoest. Bron: Stads museum Harderwijk

persoonlijk geloof. In zijn dagboekjes klinkt dit op alle bladzijden door. Hij probeerde tijdens zijn bezoeken zijn vertrouwen in God steeds door te geven. Hij bad zelfs voor de Duitsers. Verder valt op te merken dat er tijdens en zeker na de oorlog een verbondenheid bestond tussen de verschillende predikanten en pastoors in Harderwijk.

TERUGTOCHT VAN DE DUITERS

"In den nacht van dinsdag op woensdag (17 op 18 april) een al maar doortrekken van verslagen Duitsers, allen op weg naar de Haven om te ontkomen naar Amsterdam. En langs Stationslaan en langs Hierderweg. 's Morgens om 6 uur zag ik alles met verwonderde oogen, ...Ze gingen als verslagenen heen, doodop in hun terugtocht uit Achterhoek, Veluwe, Harderwijk. Uit Amsterdam waren booten naar de haven van Harderwijk gekomen om de vluchtende Duitsers zoo mogelijk nog te doen ontkomen vóór de komst der Canadeezen. Dit is gelukt. In 2 convooien zijn ze (in 28 schepen) naar Amsterdam vertrokken. Het eerste convooi moet dinsdag op woensdag 's nachts om 3 uur vertrokken zijn. Ik was op en hoorde de stoomfluiten. ...Drie vernietigingsvaartuigen bleven nog achter om de haven te versperren, wat geschiedde met een rijnaak dwars over de haven en aan de kop van de haven met een groot schip en visscherschuit (HK128, zegt men, van 'n zekeren Petersen) en een oude Amsterdamsche pont. Herhaaldelijk werden door deze vernietigingstroepen ontploffingen geforceerd. ...Op zee moeten die convooien door de R.A.F. onder vuur genomen en vernietigd zijn... Alle Duitsers konden niet weggkomen met de booten. Die achterbleven leverden in den loop van woensdag hun wapenen in op 't politiebureau of werden krijgsgevangen gemaakt."

Willem schrijft dat er nog meer Duitsers schijnen te zijn die zich hier en daar, ook in de bossen, verstoppen. Zo hoort hij dat een Duitser gezien is die op handen en

De eerste bladzijde dagboekjes

het lijden een heerlijk einde gekomen. Het deed ‘hart ontroeren en de tranen sprongen in de oogen. Althans ik voelde dat bij mezelf.”

De dominee en zijn vrouw verlenen onderdak aan een aantal Canadezen; zij kunnen in de kerk slapen, twee van hen slapen in het woonhuis van Willem en zijn vrouw. Hij vermeldt dat de Canadese tanks af en aan rijden. De mensen zijn enthousiast, lopen met oranje op en de vlaggen zijn overal uitgestoken. Iedereen wenst elkaar hartelijk geluk. Hij schrijft over de algehele capitulatie van Duitsland, de aankomst van de koningin in Breda. Op acht mei is er overal feest; de harmonie trekt door de stad met een hossende schare erachter. ‘s Avonds om 22.00 uur is er een lampionnenoptocht vanuit ‘t Spookwartier, met trommels en dansende en springende jeugd. Op 10 mei worden de verduisteringsbepalingen opgeheven.

DE NSB

Willem van den Bosch schrijft vrij veel over de NSB’ers in Harderwijk, hij noemt ze vaak bij hun naam. De leden van de Binnenlandse Strijdkrachten halen deze landverraders uit hun huizen, mannen en vrouwen, en brengen ze naar de oude kazerne (Oranje Nassaukazerne, Smeepoortstraat). Hij meldt – soms wat meewarig – hoe ze tewerkgesteld worden: de mannen moeten de stellingen aan de Stationslaan afbreken en de vrouwen worden naar de Stadshal en de gaarkeuken aan ‘t Klooster gebracht om die schoon te maken. “Ze zijn druk bezig het puin af te bikken van de woning en winkel van Jan Essenburg, aan de Stationslaan bij het Spoor. Zo ook aan de overkant van Essenburg, waar vroeger de woning van Stempels stond op de hoek van de Wilhelminalaan, die heet nu weer zo en niet meer Beeklaan.”

In de nieuwe kazerne (Jan van Nassaukazerne, Oranje-laan) worden degenen vastgehouden, die voor de Duitse weermacht gewerkt hebben. Ze zullen nader verhoord worden en daarom zijn ze nog niet tewerkgesteld. Tijdens een van zijn wandelingen zien hij en zijn vrouw “een hele stoet vrouwen en meisjes komen uit de Doelenstraat over de Smeepoortenbrink o. l. v. diaken Jansen, belastingambtenaar en gemeentelid Hagendoorn, werkzaam op de nu gesloten Fino... De meisjes en vrouwen deden ‘alsof ze uit wandelen’ gingen. Wellicht was het ‘een luchtje scheppen’ vanuit de gaarkeuken en de Stadshal in de Doelenstraat of vanuit de oude kazerne. We deden maar net, of we niets zagen en wendden onze hoofden af om niet te kwetsen. Het feit zelf is al erg genoeg.”

VRIJGEKOMEN NEDERLANDSE ARBEIDERS

Vanuit Duitsland keren Nederlandse arbeiders terug, soms per voet of fiets. Onder hen zijn ook onderduikers

Tientje van Lieftinck

en ‘doortrekkers’: zij die nog niet naar huis kunnen in de vesting Holland. Zij worden in de Ambachtsschool ondergebracht en daar in quarantaine gehouden om een mogelijke epidemie te voorkomen. Op 27 april wordt er een Comité van Vrouwen opgericht, C.V.V., dat zich ten doel stelt kleren, spelen, lectuur in te zamelen voor teruggekeerden uit Duitsland. Op 3 mei is er een vergadering van Nationaal Volksherstel, waarbij alle gezondheidsinstanties aanwezig zijn. Het doel is om de repatriërenden uit Duitsland op te vangen, “opdat zij ‘ontluist en geslachtsgezond’ bij de hunnen kunnen terugkeren. Opdat de gezinnen in nood, bijgestaan kunnen worden stoffelijk en geestelijk en zo het leven weer zijn normale loop zal nemen. Hier in Harderwijk geldt het niet voor zoveel. Men noemt het getal van 150, krijgsgevangenen daarenboven nog.” Ook komen er Harderwijkers terug uit gevangenschap, zoals Peter Vermeer, mevrouw Schuijl en Zeegers, acht oudere officieren o.a. Hinte, Kokje en Fetteema, Klaas Luiting uit de Vuldersstraat en broeder Van der Veen.

HET BESTUUR VAN HARDERWIJK

Al gauw ontstaat er wrijving tussen de vroegere illegale groepen o.l.v. Baars en het Militair Gezag. Willem schrijft het volgende: “hoe nl. ‘n groote wrijving bestaat tusschen de vroeger illegale groepen (commandant Baars, die als ‘n koning in de burgemeesterskamer komt onder zijn satellieten: ordeploeg, knokploeg, verzetsraad der zgn. driehoek van prins Bernhard volgens Majoor Honing en die iedereen laat arresteeren door zijn onderhorigen, de jonge over ‘t paard getilde mensen, tegen wie eenig zgn. vergrijp kan worden ingebracht als N.S.B’er; meewerken met Duitsers in handel of anderszins; zwarte handel en waarbij ook notabelen van de stad als bankdirecteuren en industriëlen niet worden ontzien, die, willen ze niet in handen vallen van hun vroeger personeel, moeten onderduiken nu voor hun mede Oranjeklanten) èn het Militair Gezag, dat beweert dat het actie-comité Baars, dat zegt den volksinvloed te vertegenwoordigen, volstrekt geen recht heeft al deze dingen te doen. Er moeten reeds veel klachten bij ‘t Militair Gezag zijn ingekomen tegen zulk ‘n averechts optreden van de voorheen ‘illegale’ groepen.”

De klacht is dat het Engels bestuur erg bevelend is, veeleisend; de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS) laat iedereen maar op eigen gelegenheid oppakken; het Militair Gezag zou te feestvierend zijn. Ook onder de Canadezen schuilen verkeerden. “t Is te hopen dat onze eigenlijke regering spoedig mag komen om orde en leiding te geven.” Willem is van mening dat het werk van Baars nu ten einde is, nadat hij zijn proclamatie heeft uitgevaardigd; het is nu aan het Militair Gezag.

LEVEN VAN ALLE DAG

Willem besteedt ook aandacht aan de alledaagse dingen. Zo meldt hij op 18 mei dat het Schilders Nieuwsblad weer uitkomt, en wel op oranje papier. In augustus gaan de treinen weer rijden. De lessen op het Lyceum worden weer hervat. Er zijn veel leerlingen en oud-leerlingen bezweken tijdens de oorlog; er zal een gedenkplaat gemaakt worden met daarop hun namen. De nieuwe regering van mr. Schermerhorn wordt geïnstalleerd. Er wordt afscheid genomen van de jongens die naar Indië of Duitsland vertrekken. Geerling Bos, die per ongeluk op de dag van de bevrijding zijn collega doodschoot, gaat 24 juni als oorlogsvrijwilliger naar Engeland en misschien naar Australië, waar grondpersoneel voor de luchtvaart, waartoe hij behoort, wordt opgeleid. In 1945 worden de 100 guldenbiljetten ongeldig verklaard als onderdeel van de naoorlogse geldzuivering. Er wordt een nieuwe bankbiljet van 10 gulden uitgegeven, het Tientje van Lieftinck (minister van financiën). Op 26 september wordt het andere papiergeld ongeldig verklaard. Willem meldt dat op 9 juli alle briefjes van 100 gulden ingeleverd moeten worden. Op 20 september gaat hij het nieuwe geld halen. “f. 10 per persoon en verder wachten wat er met ons geld gebeurt.” De capitulatie van Japan wordt gevierd, net als Koninginnedag op 31 augustus. Op 13 oktober zijn de laatste Canadezen uit Harderwijk vertrokken en eindigen de aantekeningen van Willem van den Bosch.

Onze dank gaat uit naar de kleinkinderen van Willem van den Bosch: Jeannette Hamerling-Klaver en Wijnand Klaver, Jeannette Smulders-van Lonkhuyzen en Bert Veldstra voor het ter beschikking stellen van de dagboekjes van hun opa. De foto’s bij dit artikel komen ook van hen.

BRONNEN

- Dr. J.W. van den Bosch, ‘Herinneringen I t/m IV’, 18 april 1945 t/m 31 oktober 1945
- Jac. Andree, ‘Dr. J.W. van den Bosch. 9 september 1882 – 3 december 1952’ in: Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland, jaargang 36, 1953, 01-01-1953
- Alie Dijkslag, ‘Een gewichtige ure. 75 jaar Plantagekerk 1933-2008’, Harderwijk Reeks nr. 15, mei 2008
- Liek Mulder, ‘75 jaar Plantagekerk’ in: Vittepraetje, kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging Herderewich, 2008, 12^e jaargang, nr. 3

Gerrit van Baren, foto: Brand Overeem; in A. Kalmann en B. Overeem, 'Beschouw ons maar als een uitzondering. Een gebonden bundeling van portretten', 1999

Bali op de Veluwe

Voor de oudere Harderwijkers is het waarschijnlijk nog wel een bekende naam: 'Gerrit van Baren'. Wat Eibert den Herder in de jaren dertig was, was Gerrit van Baren in de jaren zestig. Een Harderwijker waar je niet omheen kon. Een zakenman die het goed ging en die de wereld aan zijn voeten had. Het beeld dat ik van Gerrit van Baren heb is overigens beperkt, want ik leerde hem pas op oudere leeftijd kennen, hij was de veertig al gepasseerd. Maar voor de geschiedenis is het misschien aardig enkele anekdotes te noteren. Nogmaals het is geen volledig beeld, toch mag de naam van Gerrit van Baren niet ontbreken in de geschiedschrijving van Harderwijk.

SCHOONMAAKBEDRIJF MERCURIUS

Het verhaal gaat dat Gerrit in de naoorlogse jaren, in de jaren vijftig, begon met een ladder, emmer, spons & zeem en daarmee de basis legde voor zijn latere schoonmaakbedrijf Mercurius. Er waren geen Arbo-regels, dus niets weerhield hem ervan een ladder te kopen om ramen te gaan lappen en daarmee was zijn eerste zakelijke investering een feit. Volgens de verhalen ging het goed met het bedrijf, met name omdat Gerrit grote orders verwierf bij Defensie. De Veluwe stond vol kazernes die dagelijks moesten worden schoongemaakt en daardoor kreeg hij heel veel werk. Het gerucht gaat dat hij beambten omkocht, o.a. met de in die tijd zeer populaire kleurentelevisies. Scheer & Foppen schijnt een hele goede klant aan hem gehad te hebben.

Met de orders van Defensie was het naar verluidt lang niet altijd zuivere koffie. Busjes met personeel reden 's morgens het kazerneterrein op, waarna ze even later weer 'leeg' vertrokken. Wat niemand zag, was dat een deel van de medewerkers, onder de bank van het busje verstopt, de kazerne verliet om elders te worden

Schoonmaakbedrijf Mercurius bestaat 10 jaar, bron: Schilder's Nieuws- en advertentieblad, 12-09-1968

ingezet. Zo werden er veel meer uren geschreven dan gemaakt en dat legde zijn bedrijf geen windeieren. Niemand zei er wat van, want in menige huiskamer stond een door Gerrit betaalde kleurentelevisie op het dressoir, en daar deed men liever geen afstand meer van. Voor bovenstaande praktijken is geen bewijs, maar ik heb het van verschillende mensen gehoord. Eind jaren zestig kon hij zijn bedrijf voor zo'n zes miljoen gulden verkopen aan ISS, een facilitaire onderneming uit Zweden. Gerrit maakte er daarna een gewoonte van om cafés en restaurants in de binnenstad van Harderwijk te kopen, zodat het niet lang duurde of een groot deel van de plaatselijke horeca was in zijn bezit. Ondertussen maakte hij naam door mee te doen aan spraakmakende acties. Donaties voor de gehandicaptensport en vrijgevigheid bij de actie 'Open het Dorp' in 1962, waarbij zijn persoon en naam prominent in beeld kwamen.

VAN BARENS ONDERNEMING

Hij was er de man niet naar om stil te zitten en hij vertrok met zijn vrouw naar het eiland Bali in Indonesië. In Denpasar liet hij een groot huis bouwen en als een vooroorlogse 'toean besar' bestierde hij daar zijn zaken. Gehuld in een wit tropenpak en met het nodige personeel ging hij op zoek naar handel. Hij kocht Balinees houtsnijwerk en gebatikte stoffen in, die hij vervolgens naar Nederland exporteerde en te koop aanbood. In Ermelo had hij de firma V.B.O. (Van Barens Onderneming) opgericht, waar de handel werd opgeslagen. Duizenden beelden sierden het voormalige zomerverblijf van Prof. Dr. Philip Abraham Kohnstamm op Landgoed 'De Schapendrift' aan de Harderwijkerweg en kamers lagen volgeladen met gebatikte stoffen uit Solo, houtsnijwerk uit Bali en zilverwerk uit Jogjakarta. Via mijn zwager Wim kwam ik daar als jongste bediende in de zomer van 1974 in dienst. Er werkte een ratjetoe aan personeel, waaronder 'der Rüdi', een oude Duitse soldaat die na de Tweede Wereldoorlog in Nederland was achtergebleven en een onduidelijke procuratiehouder was die zich vooral met belastingzaken bezighield.

De vestiging tussen Ermelo en Harderwijk puilde uit van houten beelden van Balinese danseressen, soms wel twee meter hoog. Ze stonden met hun sierlijke lijf strak vooruit te kijken, half gekleed. Daarnaast waren er beelden van 'vissermannen', 'garuda's' en andere symbolen uit

de Balinese mythologie, prachtig vormgegeven in meranti- of zwart ebbenhout. We verkochten redelijk op beurzen en de destijds populaire Pasar Malams. De voorraad houtsnijwerk groeide maar door, er kwam geen einde aan.

Villa 'De Schapendrift', bron: Theo Bakker

IJS VERKOPEN AAN EEN ESKIMO

Omdat de zaken niet geheel naar wens gingen, kwam Gerrit eind 1974 terug naar Holland om hier leiding te geven aan zijn bedrijf en de verkoop in eigen hand te nemen. Zo maakte ik in Ermelo kennis met 'de grote baas.' Hij betrok het imposante hoofdkantoor in Ermelo. Hij had absoluut talent. Gerrit kon 'zand verkopen aan een Arabier en ijs aan een Eskimo', zo beweerde hij althans luidruchtig en het moet gezegd: de zaken leken beter te gaan. Waar hij de relaties vandaan sleepte, Joost mag het weten, maar een bonte stoet handelaren en charlatans kwam over de vloer. Gerrit verkocht voor tonnen op een dag. Achteraf bleek dat het vooral verkoop op consignatiebasis was. Er hoefde dus niet betaald te worden zolang het product niet aan particuliere klanten was doorverkocht en de voorraad bleef op de balans van de V.B.O. staan. De lege plekken in de villa in Ermelo werden overigens snel aangevuld met nieuwe voorraad, want Bali bleef maar sturen. Soms werden we verrast door indrukwekkende Indonesische relaties van Gerrit, die maanden bleven plakken. Gerrit sleepte ons in zijn kielzog mee van evenement naar evenement, zoals naar de beroemde Frankfurter Messe.

NAAR BRUSSEL

Het duurde niet lang of Gerrit nam me apart voor een indringend gesprek. "Er moet meer

Gerrit met personeel in Denpasar (Bali), bron: Theo Bakker

omdat hij overtuigd was van zijn capaciteiten op dat vlak. In het ergste geval meende hij dat hij beroofd was en konden we een complete inventarisatie uitvoeren. Omdat hijzelf degene was die van alles weggaf, ontbrak er meestal het een en ander, hetgeen zijn overtuiging staafde dat hij werd omringd door oplichters en profiteurs.

ANEKDOTES

Samen met mijn zwager maakten we met Gerrit de meest bijzondere avonturen mee. In een overvolle discotheek gaf hij een rondje, terwijl we niet over enige contanten beschikten. Of Gerrit stuurde een zanger van een orkest weg om zelf de zangpartij voor zijn rekening te nemen. Of hij stapte in een duur restaurant de keuken in om de kok de mantel uit te vegen en zelf achter het fornuis plaats te nemen. Als we Gerrit na zo'n uitspatting eindelijk in zijn hotelkamer hadden, waren we uitgeput en opgelucht. Maar als we 's morgens dachten dat we de tijd hadden, vergisten we ons, want om 8.00 uur stond Gerrit weer geheel 'het heertje' voor onze deur, alsof er niets aan de hand was. Op een Pasar Malam in Den Haag ging Gerrit helemaal los. Hij kocht de volledige inrichting van diverse stands en ik moest een vrachtwagen laten komen om alles op te laten halen. Tientallen huiden en pelzen, duizend blikken soep en alles wat hem zo in een opwelling van pas kwam. Gerrit kocht geen fles drank. Nee, hij kocht twaalf dozen! In Amsterdam gaf hij een taxichauffeur duizend gulden fooi, die ik hem aan de andere kant weer uit de handen griste en zolang voor hem in bewaring nam. Honderd gulden vond ik meer dan genoeg. Ook een toiletjuffrouw had het genoeg vijfhonderd gulden te ontvangen, omdat hij er zo lekker gepist had. De dame in kwestie bleef in verbijstering achter.

BRAND

Inmiddels had ik mijn intrek genomen in de grote bedrijfspvilla in Ermelo, waar ik ook als een soort nachtwaker fungeerde. Doordeweeks was het druk, maar in het weekend was het rustig en had ik er het rijk alleen. Omringd door duizenden houten beelden had ik er mijn 'home' en draaide er mijn platen. Met de zaken ging het minder goed, er zat nu eenmaal een grens aan wat mensen aan houtsnijwerk kopen. Toen ik in 1976 van mijn zomervakantie uit Griekenland terugkeerde, zag het gebouw er van een afstandje wat vreemd uit en toen ik dichterbij kwam

Een Garuda, voorbeeld van houtsnijwerk uit Bali, bron: Theo Bakker

bestierf ik het bijna. Het pand was tot de grond toe afgebrand, alleen van de voorgevel stonden nog wat resten overeind. Zowel de villa, de enorme voorraad als mijn inboedel waren door de brand verwoest. Door de brand raakte ik niet alleen mijn spullen, maar ook mijn werk en mijn huisvesting kwijt. Gerrit was in zak en as, maar wij, medewerkers, verdachten hem ervan de brand zelf te hebben veroorzaakt. Er was niet veel voor nodig om de houten villa in vlammen te doen opgaan. Een warm wordende gloeilamp tegen een droog houten schot plaatsen was voldoende. Later heb ik gehoord dat het inderdaad zo is gegaan, maar Gerrit heeft dat nooit toegegeven. Van de verzekering beurde hij een flink bedrag voor het pand en de voorraad.

In september 1976 moest ik als dienstplichtig militair opkomen voor mijn dienstplicht. Toen ik na vier maanden opleiding bij de parate troepen in de Generaal Spoorakazerne werd geplaatst, kreeg ik van Gerrit de beschikking over een zomerhuisje op hetzelfde landgoed 'De Schapendrift'. Daar heb ik nog bijna vijf jaar gewoond. Ik heb het maar beschouwd als genoegdoening voor de schade die ik door de brand had opgelopen, maar we hebben er nooit over gepraat.

FAILLISSEMENT

Gerrit probeerde een faillissement af te wenden door de bosgrond aan de Harderwijkerweg op te delen en als bouw kavels te verkopen. Er waren grootse plannen en de gelikte brochures waren al gereed, maar een bouwvergunning kwam er niet. Later werd de grond (met de bouwvergunningen die er op zaten) geveild in café 'De Gelderblom' en door de Spaanse 'Banco de Jerez' gekocht.

BIG SWIG

Een tijd later werkte ik nog af en toe bij Gerrit in diens nieuwe firma in Harderwijk. Hij had iets nieuws bedacht: Big Swig, ofwel grote slok. Het was limonade in poedervorm, dat werd aangemaakt met water. Het spul kwam uit de

Verenigde Staten en bestond uit suiker, smaakstoffen en kleurstof. Het zou door ons verpakt worden en verkocht worden op de Europese markt.

Een pand aan de Gelreweg in Harderwijk werd met twee volledige productielijnen ingericht. Toen het bedrijf bijna draaide, ontstond er plotseling opnieuw brand. Of de verzekering weer zo coulant is geweest weet ik niet, maar daarna ging het duidelijk minder met de zaken van Gerrit. Big Swig is nooit op de markt gekomen en het kapitaal van Gerrit ging gestaag op aan drank en alimentatie. Hij is een keer of zes getrouwd geweest, maar geen enkele vrouw hield het lang met hem uit.

SLOT

Toen ik jaren later in Sonnevank werkte, kwam ik Gerrit daar regelmatig tegen als hij de polikliniek fysiotherapie bezocht. "Theo jongen, breng me maar eens een bakje koffie!", placht hij te roepen als hij me in het zicht kreeg. Hij liep als een gebogen oude man, met naast hem een grijs vrouwtje dat hem ondersteunde. Gerrit van Baren was een getalenteerde man met een onmiskenbaar charisma en een duidelijk verkooptalent. Narcistische trekken waren hem niet vreemd. Hij wist mensen te boeien en te binden en vergaarde zo een fortuin. Helaas kon hij niet omgaan met de weelde en dat is zijn ondergang geworden. Gerrit is niet oud geworden, maar heeft geleefd voor twee!

Krantenartikel over brand 'De Schapenhoek', bron: Theo Bakker

Eef Wipkink, Berendina Wipkink-Dirksen en Fie Wipkink
bij de hoedenwinkel, 1914 (Archief familie Wipkink)

tekst Anne Wipkink-Bakker
en Henk Bosch

Anne Wipkink-Bakker was werkzaam als diëtiste bij het Leids Universitair Medisch Centrum. Henk Bosch was werkzaam als projectmanager in de ICT, o.a. bij Achmea Zilveren Kruis.

De hoedenzaak van de gezusters Wipkink Klein van omvang, groot van betekenis

De familie Wipkink was een kleine, doorsnee Harderwijker familie, van wie de ouders van Hendrik Wipkink (geb. in 1855) al jarenlang in Harderwijk woonden. Vanuit Duitsland, uit de omgeving van Hannover, is de familie in 1785 in Harderwijk terechtgekomen. De eerste generaties werkten in de visserij. Hendrik koos een ander pad en werd schoenmaker en verkoper van schoenen. Waarschijnlijk is hij toen gaan wonen in de Hondegatstraat 14. Het huis was ruim, met de mogelijkheid om een winkel te openen.

Aan het eind van de 19^e eeuw waren het slechte tijden voor Hendrik. In 1892 ging de zaak failliet. De hele voorraad schoenen, schoenmakersgereedschappen en ook huisraad en inboedel werden in het openbaar verkocht. De familie Wipkink kon wel in de Hondegatstraat blijven wonen en Hendrik begon weer schoenen te repareren en te verkopen.

Hendrik en zijn vrouw Berendina Dirksen kregen zeven kinderen. Twee kinderen overleden vroeg en vijf kinderen werden volwassen. Van de vijf volwassen kinderen bleven er drie (twee dochters en een zoon) hun leven lang in Harderwijk wonen. De twee dochters bleven ongetrouwd en zijn, in plaats van schoenen, hoeden gaan verkopen. Zoon Hendrik werd bakkersknecht bij de buurman die een bakkerij had. Maar doordat hij eczeem kreeg, moest hij kiezen voor een ander beroep. Na zijn opkomst als dienstplichtig militair in 1913

Overveluwsch Weekblad, 25 juni 1892

werd hij beroepsmilitair. De ouders Hendrik en Berendina overleden respectievelijk in 1934 en 1935.

DE HOEDENZAAK

De hoedenzaak van de gezusters Wipkink was een begrip in Harderwijk. Everdina Johanna (Eef, geboren in 1886) Wipkink begon op achttienjarige leeftijd in 1904 een hoedenwinkel in de Hondegatstraat, naast de bakkerij van Van Poelgeest. De eerste jaren verkocht ze naast hoeden ook japonstoffen. Door een heupafwijking liep Eef mank, maar de Harderwijkers hadden veel respect voor haar. Eef was als modiste opgeleid in Amersfoort en richtte zich op de verkoop. Haar zus, Sophia Hendrika (Fie, geboren in 1896) kwam bij haar zus in de winkel werken en richtte zich op de inrichting van de etalage. Beide zussen bleven ongetrouwd.

Het Overveluwsch Weekblad deed in november 1920 verslag van de 'winkelweek': een zaak in ijzerwaren toonde fraai zijn artikelen, maar de 'winkelende dames zullen zich echter meer tot de overzijde aangetrokken gevoelen waar de firma Wipkink haar hoeden met veel smaak heeft tentoongesteld'. De eerste jaren adverteerde de winkel onder de naam E.J. Wipkink, vanaf 1922 werd dat de Firma Wipkink of Gez. Wipkink.

De familie Wipkink was van gereformeerde huize. ook de zussen Eef en Fie. Zij wisten precies welk vrouwelijk kerkklid geen hoed bij hen had gekocht. Na de bevrijding plaatsten de gezusters Wipkink al op 25 mei 1945 een advertentie in *Schilder's Nieuws- en Advertentieblad*: je bent tenslotte koopvrouw.

In latere jaren gaf de winkel van Wipkink acte de présence in diverse modeshows.

In december 1950 is Eef overleden. Zij was een lieve en wijze vrouw van wie iedereen hield. Fie heeft de hoedenzaak daarna alleen voortgezet tot begin 1977. In 1992 overleed zij op 96-jarige leeftijd.

HET VERZET

De hoedenzaak van de gezusters Wipkink heeft een belangrijke rol gespeeld in de Tweede Wereldoorlog. Beide dames waren moedig en zeker niet bang. Ze hadden Joodse burens, de familie Philips. Ze hadden een slagerij en de zussen waren goed bevriend met deze familie. Voordat de familie gedeporteerd werd, hebben ze hun kostbaarheden zoals zilver bij de gezusters in bewaring gegeven. De familie Philips is niet teruggekomen.

Harderwijk was in de oorlog een strategisch belangrijke plaats, omdat de stad voor de Duitse troepen de laatste plek was om de oversteek over de Zuiderzee naar Amsterdam te maken. Dit feit verklaart de aanwezigheid van veel Duitsers in Harderwijk. En mede hierdoor ontstond het verzet in Harderwijk. De verzetsgroep Harderwijk bestond uiteindelijk uit veertig jonge mannen en vrouwen uit Harderwijk en Ermelo, voornamelijk burgers. Ook Hendrik, de broer van de gezusters Wipkink, was lid van de verzetsgroep. Als militair had hij gevochten bij de Grebbeberg.

Verzamelpaats van de verzetsgroep was de hoedenwinkel in de Hondegatstraat. In de hoedenwinkel werden vergaderingen van het verzet gehouden en werden onderduikers ondergebracht. Onder anderen Rien Baars (de districtscommandant van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten van district Harderwijk) heeft er de laatste maanden voor de bevrijding ondergedoken gezeten. In de hoedenwinkel was een telefoonverbinding aangelegd naar een bakkerij in Amersfoort, die weer in directe verbinding stond met een intelligence-post in het toen inmiddels bevrijde zuiden van Nederland. De apparatuur daarvoor was in een hooikist verborgen. Daardoor konden berichten uit Londen worden ontvangen en doorgezonden. Dat kon bijvoorbeeld een bericht zijn over een wapendropping op de hei in de buurt van Putten. Een groep uit Harderwijk ging daar dan 's nachts op af en wachtte in het donker op de komst van het vliegtuig.

De verzetsgroep heeft een belangrijke rol gespeeld bij de bevrijding van Harderwijk op 18 april

Verzetsgroep Harderwijk kort na de bevrijding (Archief familie Wipkink)

1945. In de uitgave '80 jaar bevrijding Harderwijk' van de Historische Vereniging Herderewich staat in het artikel 'Driemaal bevrijd' van Johan van Sonnen het volgende geschreven: "Op 17 april klinken de klanken van Radio Oranje in de hoedenwinkel van de gezusters Wipkink in de Hondegatstraat in Harderwijk. Aandachtig luistert districtscommandant Rien Baars naar de codeberichten waarmee Radio Oranje afsluit. Met extra aandacht luistert Rien naar de code 'met de kinderen gaat het goed'. Het is een code die alleen bij Rien bekend is en voor de Binnenlandse Strijdkrachten van Harderwijk het signaal om contact op te nemen met het vanuit het zuiden oprukkende bevrijdingsleger."

Tot aan het laatst toe hebben de gezusters Wipkink contact gehouden met de familie Baars.

HONDEGARDSTRAAT OF HONDEGATSTRAAT

In de advertentie van de Gez. Wipkink staat Hondegardstraat en niet Hondegatstraat, zoals de straat tegenwoordig heet. Beide straatnamen komen voor in de historie van Harderwijk. Volgens Karel Uittien – een van de oudste vrijwilligers van de Historische Vereniging Herderewich – is over weinig straatnamen in Harderwijk zoveel discussie geweest als over de Hondegatstraat. Zo heeft de gemeenteraad van Harderwijk in het midden van de 19^e eeuw al eens voorgesteld om de straat Hondegardstraat te noemen, omdat dat toch wat

netter zou klinken dan 'gat'. Nog langer geleden heette de straat overigens Snijderstraat, verwijzend naar de linnenindustrie die Harderwijk bezat. Maar waar komt de naam Hondegatstraat nu vandaan? Wel, onder het gemeentehuis van Harderwijk waren cellen die, zoals ook elders in Nederland, hondegat werden genoemd. Die naam voor een gevangenis komt al eeuwen eerder voor. Ook in Harderwijk, zoals in het volgende fragment uit het Oud Rechterlijk Archief Harderwijk: '... oversulx de geeseling op heven(de), dan in plaatse van dien 14 dagen salsitten te water en te brode in 't hondegat, de selve sententie in soo verre mitigerende mitsdesen, en verder in sijn effect latende, gedaan en uijtgesproocken den 15.jan.1700.' Toen Harderwijk straatnaamborden ging gebruiken, vulde men alleen maar aan. Wanneer er al een bord aanwezig was, werd er een bijbesteld voor de andere kant van de straat. De Hondegatstraat heette vanaf toen aan de ene kant Hondegardstraat en aan de andere kant Hondegatstraat.

Schilder's Nieuws- en Advertentieblad, 25 mei 1945

De Stadsomroeper spreekt

BOEREN, BURGERS EN BUITENLUI! HOORT, HOORT ALLEN!

Koning Lodewijk Napoleon in Harderwijk

We schrijven het jaar 1808, de dagen 28 en 29 van juni. Een bijzondere tijd voor onze stad. Zijne Majesteit Koning Lodewijk Napoleon, Heer en Beschermers des Vaderlands, bezoekt Harderwijk. Met zijn gevolg arriveert hij laat in de middag en betreedt onze trotse vesting.

De stad is in opperste staat van paraatheid, want zo'n hoog bezoek verdient eer en gastvrijheid. Als gast verblijft de Koning in het huis van secretaris Mr. Jan Cornelis François de Vries, die zijn deuren wijd opent voor het koninklijk gezelschap.

Zijn verblijf is kort, maar betekenisvol. Bij zijn vertrek schenkt de Koning driehonderd dukaten aan de armen van Harderwijk, om de harten te verwarmen van hen die het moeilijk hebben. En dat is nog niet alles. Als blijk van zijn royale gemoed geeft hij ook duizend gulden aan de spinschool van onze stad. Zo kunnen de werksters blijven spinnen, de tapijten van de toekomst worden geweven, en kent de stad voorspoed. Tot slot wordt De Vries benoemd tot Curator van de Academie van Harderwijk, een eer voor hem én onze stad.

Laat dit geweten zijn! De daden van deze Koning laten diepe indruk na. Leve de Koning! Leve Harderwijk! Heeft u het gehoord? Zegt het voort, zegt het voort!

Stadsomroeper D'ouwe

Volop activiteiten tijdens Open Monumentendag

tekst Jan Ruijne

Jan Ruijne is journalist en historicus. Hij maakt deel uit van de redactie van het Vittepraetje

Oldtimers en brandweervoertuigen op de Vischmarkt, leven-de historie in de wijk rond het Oude Blok- huis en verspreid door de stad levensgrote afbeeldingen van historische gebouwen op grote canvasdoeken. Voor het tweede jaar op rij organiseert Historische vereniging Herderewich het programma voor Open Monumentendag. Het is een vol en uitgebreid programma. Voorzitter Susan Wijngaard vertelt er over.

"De basis blijft de openstelling van monumenten", zo zegt Susan, "het liefst bij monumenten waar je anders nooit naar binnen kunt en dan begeleid door een gids die jou het verhaal van dat monument kan vertellen. Wat ik zelf heel bijzonder vind is dat het gebouw waar vroeger het kanton-gerecht in was gevestigd, dit keer open is voor publiek. Dat is voor het eerst." Het met de hand geschilderde behang in dit voormalige gerechtsgebouw in de Bruggestraat is uniek. "Het goudleerbehang in het oude stadhuis is mooi om te zien, maar dit vind ik nóg specialer", aldus Susan.

EEUWIG VERMAAK

Het thema dit jaar is 'Erfgoed en Architectuur. Gebouw(d) om te blijven'. Het comité dat in Harderwijk Open Monumentendag organiseert heeft daar een bijzondere invulling aan gegeven. Ze hebben de vrijwilligers van de stichting Eeuwig

Vermaak uitgenodigd om dit thema tot leven te brengen. In passende historische kledij gestoken laten zij zien waar de gebouwen vroeger voor werden gebruikt. Zo staat er voor het Burger Weeshuis een regent en op het kerkplein laat een enthousiaste Agatha van Deventer zien hoe zij, samen met haar vader, in 1561 de gewelven van de toen nog katholieke Grote Kerk beschildert. Zo zijn er zo'n twintig vrijwilligers van Eeuwig Vermaak die in de wijk tegenover de kerk beroepen uitbeelden. Hun optredens concentreren zich rond de Straat van Sevenhuysen, Blokhuis, Muntsteeg en Smeepoortstraat.

De voormalige kazerne aan de Smeepoortstraat is misschien wel het beste voorbeeld van een gebouw dat verschillende gebruiksfuncties heeft gekend. Van oorsprong stond hier een klooster van de 'Grauwe Zusters', maar na de Reformatie was dit de plek waar de Gelderse munten werden geslagen. De munten verdwenen en de rekruten van het koloniaal werfdepot verschenen. Weer een eeuw later verdween het werfdepot en werd het een kazerne. Ook die soldaten verdwenen en nu heeft het gebouw een woonfunctie. Even verderop staat de Vanghentoren. Oorspronkelijk was dit een onderdeel van de burcht van de graaf van Gelre: het Oude Blokhuis. Het pand werd in 1673 door een Frans bezettingsleger zwaar beschadigd, maar de Vanghentoren bleef gespaard en kreeg haar naam, omdat het stadsbestuur het als gevangenis gebruikte. In de negentiende en begin

Monumentendag: ook voor kinderen!

- Open Monumentendag is er niet alleen voor volwassenen. Ook aan de kinderen is gedacht. Vier activiteiten:
- Een demonstratie van de **jeugdbrandweer** op de Boulevard bij de Vischpoortbrug.
 - **Zandkastelen** bouwen op het strandeiland.
 - Een **Buurman en Buurman-speurtocht** door de binnenstad.
 - Een **speurtocht** voor jong en oud door de nieuwe stadswijk: op zoek naar gevelstenen en andere historische verwijzingen.

twintigste eeuw werd het gebruikt als een soort gaarkeuken voor de armen, het kreeg toen de bijnaam het Soephuijs. De vrijwilligers van Eeuwig Vermaak herstellen die laatste functie voor één dag. Bezoekers van de Monumentendag krijgen hier soep aangeboden.

Bij het historisch Havenkwartier rond molen, botterloods en scheepshelling is ook van alles te doen. De smid is aan het werk, de molen draait, het bakkerijmuseum is geopend en langs de kade liggen historische schepen. In de vischafslag wordt een pentekening van Gerard Bakker geveild. In diezelfde ruimte is een expositie van deze kunstenaar te bewonderen. Susan: "In het havenkwartier trekken alle partijen nu zoveel mogelijk gezamenlijk op. Er is veel overleg." Wijngaard weet daar alles van, want naast voorzitter van Herderewich is zij ook bestuurslid van de Botterstichting.

LEVENS GROTE DOEKEN

Ook speciaal en niet eerder vertoond zijn de twaalf levensgrote bouwhekdoeken die in september verspreid door de stad staan. Het is een variant op het thema 'Toen en nu'. Historische foto's zijn geprojecteerd op doeken en die doeken hangen op de plek waar die foto ooit is genomen. Dit om aan te geven hoe Harderwijk is veranderd. Twee afbeeldingen van vroegere poorten komen op de plek te staan waar die poorten ook werkelijk stonden. Langs de Kaatsbaan komt een doek te hangen met daarop het militair hospitaal. Oudere Harderwijkers kunnen zich

dit karakteristieke gebouw ongetwijfeld herinneren. Nu staan er huizen op die plek.

Wegens groot succes komt een programmaonderdeel van vorig jaar terug: op de Vischmarkt komen oldtimers te staan. In 2024 was het thema 'Mobiliteit' en daar paste een presentatie van deze oldtimers natuurlijk prima in. "Wat toen erg aansloeg was dat bezoekers ook een ritje in een oldtimer door de stad konden maken. En, nee, natuurlijk zaten ze niet zelf achter het stuur, maar wij zagen dat dit element erg werd gewaardeerd en daarom hebben wij de oldtimervereniging opnieuw uitgenodigd om te komen", zo zegt Susan. Naast die oldtimers komen pal voor de Vischpoort oude brandweerwagens te staan. Die hebben wél

weer alles met het thema van dit jaar te maken. Want de poort was vroeger de wachtruimte voor de brandwacht. Ook de Vischpoort is een goed voorbeeld van een gebouw met verschillende gebruikers. Ooit een verdedigingswerk, later de behuizing voor de brandwacht, bekroond met een vuurtorenlamp als baken voor de schepen op de vroegere Zuiderzee. Nu is dit de vergaderruimte en uitvalsbasis voor de Historische vereniging Herderewich.

RONDLEIDING

De activiteiten beperken zich niet tot de oude binnenstad. De laatste twee jaar is tegenover het Huis van de Stad een nieuwe woonwijk verzezen, 'Ons Stadsgezicht' gedoopt. De ontwerpers van deze wijk hebben zich door de bebouwing van de oude stad laten inspireren. Susan: "Wij hebben contact gezocht met Van Wijnen, de projectontwikkelaar en bouwer van de wijk en gevraagd of zij niet een rondleiding door dit nieuwe stadsdeel kunnen organiseren. Daar moesten ze wel even over nadenken. Maar uiteindelijk gingen ze akkoord. Geïnteresseerden kunnen straks meelopen met een gids van Van Wijnen. Die gaat vertellen over het bijzondere karakter van deze wijk."

HIERDEN

Ook in Hierden wordt veel aandacht besteed aan Open Monumentendag. Meest opvallende activiteit is de bouw op schaal van een monumentale boerenschuur. Dertien leerlingen van het Morgen College hebben dit jaar alle balken en palen voor zo'n schuur bewerkt. Doel was om hen vertrouwd te maken met oude technieken. Op 13 september gaan ze het geraamte van de schuur overeind zetten. Dit gebeurt op het erf van de boerderij van Dirk Schuurkamp aan de Hagenweg. Dat geraamte komt op een verrijdbaar platform te staan. Het is nog niet bekend wat de eindbestemming van deze schuur wordt.

Verder kan Hierden per koets, per bus en per fiets worden verkend. In alle gevallen reist er een gids met de bezoekers mee. De tocht voert langs karakteristieke en monumentale gebouwen van het dorp. Ook is er een presentatie van oude landbouwvoertuigen. Kortom: Hierden mag dan minder groot zijn dan Harderwijk, de presentatie van mooi erfgoed is er niet minder om. Het volledige programma (want er is nog meer!) is te vinden op de website van de historische vereniging. Zie www.herderewich.nl en www.openmonumentendag.nl.

Werkgroep 'Behoud Erfgoed'

Vorig jaar, op de eerste Monumentendag, presenteerde Herderewich haar erfgoedvisie in een **25-puntenplan**. Dat plan is opgesteld door de werkgroep. Het bestuur van Herderewich heeft de visie besproken en vastgesteld en aan wethouder Martijn Pijnenburg aangeboden. Omdat het een omvangrijk document is, hebben we de afgelopen tijd **vijf kernpunten** geselecteerd. Deze zijn samengevat in het bijgevoegde pamflet 'Vijf speerpunten voor het maken van politieke keuzes', mede met het oog op de komende gemeenteraadsverkiezingen. Hieronder lees je de achtergrond van die vijf speerpunten.

1. UITVOERING VAN BESTAANDE VISIES

De werkgroep is actief betrokken bij de opstelling van de **Binnenstadvisie** via de zgn. binnenstadsateliers en klankbordgroepen. De gemeente werkt hard en enthousiast aan een plan voor een autoluwe, toegankelijke en toeristisch aantrekkelijk binnenstad. Wij benadrukken dan steeds de **waarde van het erfgoed** en pleiten voor het **behouden en versterken** ervan. Toeristen bezoeken Harderwijk immers niet voor de grote winkelketens, maar voor onze mooie stad met zijn bijzondere straten en pleinen. Ook eerdere visies, zoals de **Visie voor religieus erfgoed** en de **Visie** voor de gebouwen uit de **Wederopbouwperiode** bijvoorbeeld, blijven wij bij het gemeentebestuur onder de aandacht brengen. Plannen moeten niet op de plank blijven liggen, maar worden uitgevoerd.

2. VERSTERK DE BEELDKWALITEIT VAN DE OPENBARE RUIMTE

We constateren dat er straten en pleinen **verrommen**. Voetpaden staan soms vol met bloembakken, reclameborden, terrasmeubelen en meer. Regelmatig trekken wij aan de bel, we vragen om gemaakte afspraken en regelgeving te handhaven. We hebben met handhavers door de stad gelopen om verbeterpunten aan te wijzen. Het centrum van Harderwijk is tenslotte een **beschermd stadsgezicht**.

3. MAAK HISTORISCHE STADSENTREES EN ZICHTLIJNEN HERKENBAAR

Dit speerpunt is opgenomen in de Binnenstadvisie. Maar er zou nu al iets mee kunnen gebeuren. Er liggen diverse particuliere voorstellen, echter nog zonder resultaat.

4. AANPAK VAN VERWAARLOZING

We zien dat rijksmonumenten achterstallig onderhoud vertonen. Wie door de **Blauwversteeg** of

Smeepoortstraat loopt, of over de **Vischmarkt** gaat, ziet hier en daar: geen onderhoud en dus verval van verschillende panden. Uiteraard zijn eigenaren zelf verantwoordelijk voor hun pand, maar de gemeente zou hen kunnen aanspreken en ondersteunen. Het is immers in het belang van de gemeenschap dat deze panden onderhouden worden.

5. ONDERZOEK NAAR EEN STADSSHERSTELFONDS

Zou een **Stadsherstelfonds** een oplossing kunnen bieden voor het beschermen van de rijks- of gemeentemonumenten? Dit verdient nader onderzoek.

Naast het vijf-kernpuntenplan zijn er ook andere zaken die de aandacht vragen, zoals de archeologische verplichtingen die de gemeente moet nakomen (Plantage 4a en eerder Kleine Marktstraat). We worden bijvoorbeeld wel betrokken bij de ontwikkeling van het plan Kranenburg. Het is mooi om te zien dat hier veel aandacht is voor de geschiedenis van dat gebied. En.. nieuwe ontwikkelingen (Waterfront, Weiburg) worden eens geschiedenis. Op **16 september** komt zo'n mogelijke ontwikkeling uitvoerig aan bod tijdens het erfgoedcafé!

JOUW ROL

Erfgoedbehoud is geen eenmalige actie, maar een voortdurende gezamenlijke inspanning. Help je mee? Signaleer je achterstallig onderhoud, verromming of andere bedreigingen voor ons erfgoed? Laat het ons weten!

Susan, Jan Albert, Frits, Jeroen, John en Matty

Foto werkgroep: v.l.n.r. Jan Albert Kram, Frits Kroese, Matty Moggré, John Wetzels, Roeland Geertzen. Jeroen Visser was niet bij dit overleg en Susan Wijngaard maakte de foto.

tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje

Kunst op de bodem van de Zuiderzee

Een excursie, net als in vroegere jaren. Afgelopen woensdag 18 juni werd de traditie weer opgepakt: met een echt 'schoolreisjesgevoel' stapten ruim dertig leden van Herderewich in de bus om onder leiding van Sophie van Steenderen Land Art te gaan bekijken, kunstwerken in de Flevolandse natuur. In 2024 heeft zij over dit onderwerp een interessante lezing gegeven en wat is er leuker dan om deze kunst in het echt te gaan bekijken.

In 1971 werden vooraanstaande Land Art-kunstenaars uit Nederland en de Verenigde Staten uitgenodigd om in heel Nederland werk te maken dat goed in het landschap paste. Dit heeft geresulteerd in een aantal kunstwerken in o.a. Flevoland. Wij bezochten achtereenvolgens: Observatorium, Exposure, De Groene Kathedraal, en Aardzee. Hieronder volgt kort een omschrijving van de kunstwerken.

OBSERVATORIUM (1977)

Bovenaanzicht Observatorium, bron: landartflevoland.nl

Aan de Swiferringweg in Lelystad liggen tussen de rechte lijnen van de akkers, wegen en spoorlijnen cirkelvormen. Deze zijn aangelegd door Robert Morris. Hij heeft in de aarden wallen

drie openingen gemaakt, vizieren genaamd. Door het middelste stalen vizier kun je in de herfst en de lente de zon zien opkomen. Door de aanleg van het Observatorium heeft Morris, gefascineerd als hij was door prehistorische monumenten, een plek voor nieuwe rituelen gecreëerd, vergelijkbaar met Stonehenge in Zuidwest-Engeland.

EXPOSURE (2010)

Op een strekdam aan het begin van de Houtribdijk in Lelystad zit de 'Hurkende Man'. Dit kunstwerk, 'Exposure' genaamd, is gemaakt door Antony Gormley. Uit de verte lijkt het een mensfiguur, maar hoe dichterbij je komt, hoe abstracter het stalen geraamte wordt. Gormley liet zich inspireren door het lijnenspel van alle rechte wegen en kanalen in de polder. Hij heeft zijn eigen lichaam als uitgangspunt voor dit kunstwerk genomen.

Exposure, foto: M. Brielsman

Doorkijk door de vizieren, foto: M. Brielsman. Ook de groepsfoto's op pagina 20 en 22 zijn door haar gemaakt.

DE GROENE KATHEDRAAL (1996)

Maker Marinus Boezem vond dat Almere, als nieuwe stad, een kathedraal nodig had. Hij zag de gotische kathedraal als het hoogtepunt van 'een door menselijk vernuft gestructureerde ruimte', vergelijkbaar met de aanleg van de Flevolandpolder. Zijn voorbeeld was de kathedraal van Reims, hij heeft dezelfde afmetingen aangehouden. Elke pilaar in deze kerk gaf hij hier weer door een boom. De blik van de bezoeker wordt steeds omhoog en omlaag getrokken. Schelpencirkels rondom de boomstammen verwijzen naar de zee die hier vroeger was. Daarnaast ligt de 'contrakathedraal', de omtrek van de kathedraal is daar uitgespaard in beukenhagen.

AARDZEE (1982)

Aan de kaarsrechte Vogelweg in Zeewolde ligt een landbouwkavel waarin juist nauwelijks rechte lijnen te vinden zijn. Piet Slegers wilde met zijn golvend kunstwerk 'Aardzee' de horizontale eentonigheid van de vlakke polder onderbreken. Hij liet de bewegingen van de Zee derzee terugkomen in de polder. Twee voetgangersbruggen geven je toegang tot het kunstwerk. De dijk is op één plek opengeboken, waardoor het water het kunstwerk binnenstroomt. Dit is het enige vlakke deel van Aardzee.

Wij hebben genoten van het uitstapje, niet in het minst door de uitleg van Sophie. Zeer de moeite waard om deze kunstwerken (beter) te leren kennen, ook omdat ze zo dichtbij Harderwijk liggen. Wilt u meer informatie? Kijk dan op landartflevoland.nl.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 19,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- Een lidmaatschap is persoonlijk.
- Een tweede lid per gezin betaalt € 10,00, maar ontvangt dan geen extra blad.
- Mensen die na 1 juli lid worden, betalen € 10,00.
- Vier keer per jaar verschijnt er een Vittepraetje.
- Leden die het blad per post ontvangen, betalen de portokosten.
- De minimale contributie € 19,50, te voldoen voor 1 mei.

Zie verder www.herderewich.nl

Uitzicht op de Botterloods, de Vischafslag, de molen, Harderwijker bidders en botterwerf

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.